

HAPTONOMISCH **HC**ONTACT

Nr. 1 - 19^e jaargang - maart 2008

Verlangen

Hemel of Hel

Beslissingen in de zorg en de ethiek van Paul Ricoeur

Haptonomie, een samenhangende theorie

ELMED *Line*

De Elmed Line haptonomie behandelbanken zijn in samenwerking met haptonomen ontwikkeld en munten uit in gebruiksgemak en functionaliteit.

Vraag onze uitgebreide catalogus.

Haptonomie bank Standaard

2-Delig verstelbare bank. Afmetingen 80 x 200 cm. Hoogte incl. matras max. 95 cm. Compleet met speciale hapto-matras.

Haptonomie bank 2-delig elektrisch

De uitvoering van deze bank is geheel gelijk aan de Standaard bank, echter met voet- of handbediening naar keuze; elektrisch of hydraulisch in hoogte verstelbaar. Compleet met speciale hapto-matras.

ELECTRO **MEDICO**

Service en kwaliteit in dienst van uw praktijk.

Electro Medico Nederland bv
Pr. Marijkestraat 4 - 8, 2404 BC Alphen a/d Rijn
Tel. 0172 - 47 50 41, Fax 0172 - 49 17 28
Mail verkoop@electromedico.nl
www.electromedico.nl

Redactioneel _____	Pagina 5
<i>Wim Laumans</i>	
Colofon _____	Pagina 5
Verlangen _____	Pagina 7
<i>Prof. K. Waaijman</i>	
Hemel of Hel _____	Pagina 12
<i>Wim Laumans</i>	
Van het Kenniscentrum _____	Pagina 17
<i>Margriet van Andel en Els Plooi</i>	
Beslissingen in de zorg en de ethiek van Paul Ricoeur _____	Pagina 18
<i>Dr. M.G.M.J. Jansen</i>	
Haptonomie, een samenhangende theorie _____	Pagina 29
<i>Els Plooi</i>	
Drie nieuwe redactieleden stellen zich voor _____	Pagina 30

FysioLogic

Voor de mens in de praktijk

Wat LogicData onder de naam FysioLogic[®] ontwikkelde als software voor fysiotherapeuten die behoefte hebben aan een soepelopende administratie, is inmiddels uitgegroeid tot een **breed softwarepakket voor de gehele paramedische sector...**

...omdat

- LogicData in haar 25-jarig bestaan niet heeft stilgestaan.
- LogicData het belangrijk vindt, dat (para)medici hun tijd optimaal kunnen besteden aan hun kerntaken.
- LogicData het belangrijk vindt, dat (para)medici hun tijd en goede humeur niet moeten verliezen in een omslachtige en tijdrovende administratie.
- LogicData vindt, dat het niet moet uitmaken of een praktijk uit één of meerdere behandelaars bestaat.
- LogicData vindt, dat haar software ook zonder cursus toepasbaar moet zijn.

FysioLogic[®] is verkrijgbaar in twee versies:

- **FysioLogic[®] Basic** voor een eenvoudige praktijk.
- **FysioLogic[®] Plus** voor de grotere praktijk. FysioLogic Plus is ook interdisciplinair toepasbaar en daarmee bij uitstek geschikt voor groepspraktijken of medische centra en in een netwerk.

*Vraag gratis
en vrijblijvend
een persoonlijk
advies aan*

LogicData

Hof van Hoornwijk
Laan van Zuid Hoorn 51
2289 DC Rijswijk (ZH)
T 070 415 25 83
F 070 415 51 19
I www.logicdata.nl
E info@logicdata.nl

Al 25 jaar een begrip

LOGICDATA
ADVIESBURO - AUTOMATISERING

COLOFON

Uitgave

Stichting Haptonomisch Contact
KvK Utrecht 30181509
ISSN 0929-7723
www.haptonomischcontact.nl

Voorzitter Stichting

Paulien Pinksterboer, tel. 0251-210707
voorzitter@haptonomischcontact.nl

Redactie

Wim Laumans, tel. 035 6561690
hoofdredacteur@haptonomischcontact.nl
Daniëlle van den Berg, tel. 035 5417782
haptonomie@orange.nl
Carin van Hooff, tel. 038 3329901
Cecile den Herder, tel. 035 5416609
c.den.herder@kpnplanet.nl
Mariette Bogaers

Redactieadres

Prof. van Vollenhovenlaan 7
3741 DH Baarn

Abonnementen en advertenties

Van der Veer Media
Tel. 035 5254558
Fax 035 5254652
vanderveer.media@hetnet.nl
Mob. 06 53610773

Uitgever

Wim van der Veer,
Blaricum

Prijs

Euro 27,50 per jrg. voor 4 nrs.

Kopijsluiting

30 april 2008

Kopij

Haptonomisch Contact verschijnt vier keer per jaar. Aan haptonomie gerelateerde artikelen, meningen, praktijkervaringen, informatie en nieuws kunt u sturen naar het redactieadres; indien mogelijk graag per e-mail. De verantwoordelijkheid voor de inhoud van dit tijdschrift berust bij de redactie. Zij behoudt zich het recht voor om in overleg met betrokkene kopij in te korten of niet te plaatsen. De auteur blijft eindverantwoordelijk voor de inhoud van zijn/haar geschrift.

Losse nummers verkrijgbaar na overmaking van € 9 op bankrekeningnr. 97.13.66.497 t.n.v. Van der Veer Media, Blaricum. (Studenten)kortingen zijn onder bepaalde voorwaarden mogelijk.

© Alle rechten voorbehouden.

Overname van artikelen alleen na schriftelijke toestemming. Bij plaatsing na toestemming van de redactie dient Haptonomisch Contact te allen tijde als bron vermeld te worden.

Webdesign en onderhoud

webmaster@haptonomischcontact.nl

Over Verlangen, Bevestiging en Beslissingen in de zorg en een voorstelrondje van onze nieuwe redactieleden.

Op 3 oktober 2007 bezocht ik het symposium: Stille, Verbondenheid, Bezieling dat gehouden werd in de Vereniging te Nijmegen. Een van de sprekers was professor Kees Waaijman met een lezing over het Verlangen. Ik werd meteen getroffen door zijn omschrijving van het begrip verlangen als: zich verlenen, het uitreiken naar iets anders of iemand anders. Een interpretatie die iedere haptonomisch geschoolde door zijn terminologie zal aanspreken. Door zijn uitleg over het verlangen als behoefte aan verbondenheid tussen 'ik en jij' en de wijze waarop hij Martin Buber en Emmanuel Levinas aanhaalt, maakt hij duidelijk dat het niet mogelijk is een ander in te lijven. Dat zou een miskenning zijn van de transcendentie van de ander. De transcendentie van de ander wil zeggen dat de ander helemaal anders is dan ik. En dat ik als therapeut dat anders-zijn met mijn bewustzijn niet kan pakken. De ander blijft een geheim voor mij. De ander als 'niet kenbaar'. Dit is meteen een les voor haptotherapeuten. De ander beschouwen als kenbaar is een reductie van de ander tot mijzelf. Wellicht een onderwerp om later uitvoeriger bij stil te staan.

Ik ben blij dat professor Waaijman toestemming heeft gegeven om deze lezing te publiceren in Haptonomisch Contact.

Het artikel *Hemel of Hel* is een vervolg op het artikel *De hemel op aarde*, dat verschenen is in het maartnummer van Haptonomisch Contact van 2007. Een vervolg, om aan te geven dat het hebben van een hel of een hemel op aarde totaal afhankelijk is van de mens zelf.

Ook sluit het aan op het vorige artikel omdat duidelijk wordt gemaakt dat de bevestiging van Buber overeenkomt met de elementaire bevestiging van Levinas en deze weer overeenkomt met de bestaansbevestiging van de haptonomie.

De tweede vorm van bevestiging, de bevestiging die ons bekleedt met verantwoordelijkheid - de strenge vorm van liefde - is het gevolg van de confrontatie door de kritische ander. Deze vorm van bevestiging maakt de ethische relatie mogelijk. Dit noemen we in de haptonomie de zijnsbevestiging. De bevestiging die 'bestaan' verheft tot 'zijn' en ons tot persoon maakt.

Michel Jansen ben ik dankbaar voor zijn artikel *Beslissingen in de zorg en de ethiek van Paul Ricoeur*. Dit artikel is te beschouwen als een aanvulling op de eerdere artikelen van professor Baart in het septembernummer en van professor Vosman in het decembernummer van vorig jaar.

Jansen schreef het proefschrift *Presentie en Prestatie, sleutelbegrippen in een verpleegeethiek* waarmee hij promoveerde aan de Universiteit voor Humanistiek te Utrecht. (ISBN 90-6464-965-0).

De opvatting van het subject als persoon van Paul Ricoeur sluit weer helemaal aan bij de opvatting van de persoon in de haptonomie, en zo zijn de drie hoofdartikelen te koppelen aan elkaar.

Tot slot vindt u achterin dit nummer een voorstelrondje van onze 3 (!) nieuwe redactieleden.

Veel leesplezier.

Namens de redactie
Wim Laumans

Verlangen

Prof. K. Waaijman

Hieronder volgt een verkorte versie van de lezing zoals die is uitgesproken op de conferentie STILTE, VERBONDENHEID, BEZIELING, georganiseerd door de Konferentie Nederlandse Religieuzen (KNR) in samenwerking met *Zin*. Zie ook www.bewogenheid.nl

Dames en heren,

Vandaag staat het Verlangen centraal. Dat is te zien aan het programma. Aan de kleur van de folder: roodgloeiend. En aan de opbouw van de dag: verlangen naar stilte, verlangen naar verbondenheid en verlangen naar bezieling.

Maar wat is eigenlijk verlangen? En wat gebeurt er met het verlangen wanneer het de stilte binnengaat? Of wanneer het verbondenheid aandurft? En waartoe zou het verlangen bezielde worden?

Verlangen

Het woord zelf zegt het al: verlangen is langer maken, verlengen. Maar wat moet er langer gemaakt worden? Of wat moet er verlengd worden? Ik denk allereerst onszelf, onze reikwijdte, ons territorium. In het verlangen strekken wij onszelf uit naar wat buiten ons ligt, om het zo spoedig mogelijk in te lijven. Zo spoedig mogelijk, want verlangen mag niet te lang duren. Dan wordt het ongedurig. En ten slotte gaat de rek eruit.

Laten we het verlangen eens van dichtbij bekijken. In eerste instantie doet het verlangen zich voor als lijfelijke behoefte aan warmte, aanraking, eten en drinken, bezit, bevrediging. Verlangen is hongeren en dorsten naar voldoening en verzadiging. Verlangen is lijfelijk en zinnelijk.

Deze lijfelijke behoeften maken deel uit van een bredere huishouding: onze ziel. In dit zielelement wonen onze neigingen en strevingen, onze begeerten en verwachtingen. Neigingen zijn de lichtste vorm van het verlangen: we zijn iemand genegen, we hellen over naar een bepaald genoegen of we kunnen de verleiding niet weerstaan. Strevingen zijn actiever: ze zijn uit op een goed resultaat, ze jagen een positie na. Dit is het gebied van de ambities en aspiraties. Begeerte is: stérk verlangen. Hier wordt de kleur van de folder roodgloeiend. Ik begeer jou te hebben, helemaal. Ik begeer jouw warmte, ik begeer jouw strelingen, ik begeer jouw liefde. Verwachtingen zijn het meest pijnlijke deel van het verlangen: gemis. Het verlangde blijft buiten ons bereik. Toch blijven we uitzien en hunkeren. Hier wordt het verlangen op de proef gesteld. Het blijft onvervuld.

De psychische huishouding van het verlangen – neigingen, strevingen, begeerten en verwachtingen – is verankerd in het geestelijke vermogen van de wil. Zonder wil geen verlangen. Verlangen is willen: van binnenuit intensief iets of iemand willen, willen hebben en willen sturen. Ik verlang jou, dat jij er bent en doet wat ik wil. Ik verlang met klem en hartstocht iets van jou. Hier zijn we in het gebied van de claims, de eisen.

Wat gebeurt er nu met dit verlangen – lijfelijke zielsbewegingen van de wil – wanneer het binnengaat in de stilte, verbondenheid zoekt en zijn bezieling ontdekt?

Verlangen naar stilte

Wanneer het verlangen meegeeft met de stilte, dan wordt het dicht bij zichzelf gebracht. Zeer dicht bij zichzelf gebracht. Om heel langzaam open te gaan, ontvankelijk te worden. Ik wil u dit laten zien aan de hand van een gedicht van Johannes Climacus, Jan van der Ladder. Rond 600 schrijft hij zijn meesterwerk *Ladder van de opgang naar God*. Langs dertig treden klimt de ziel naar de Godsliefde. Stilte is de elfde sport op deze ladder. Prachtig heeft Johannes Climacus de diamant van de stilte geslepen. U moet daarbij vooral letten op wat de stilte met het verlangen doet.

Stilte is
de moeder van het gebed,
de bevrijding uit de ballingschap,
de vrijwaring van het vuur,
de behoedster van de bedenksels,
de wachtpost tegen de vijand,
de kerker voor ons verdriet,
de vriendin voor onze tranen,
de boetseerder van ons doodsbesef,
de schilderes van de tucht,
de bedrijvige minnares van de onderscheiding,
steun bij onrust,
vijand van de vrijblijvendheid,
gezellin van de rustige adem,
tegenstandster van de drang tot preken,
vroedvrouw van de kennis,
boetseerder van de beschouwing.

Wanneer het verlangen de stilte binnengaat, gebeuren er volgens Johannes Climacus vier dingen tegelijk. Ten eerste, het verlangen wordt bevrijd van zijn vervreemding

en aangepaste behoeften. Blind meegeven met onze behoeften, neigingen en begeerten brengt ons ver van huis. We zien dit dagelijks gebeuren in onze consumptiemaatschappij. Stilte bevrijdt uit deze verslaving. Ten tweede, de stilte wekt het besef van eindigheid in het verlangen en richt de ziel op God. Stilte geeft de ziel een helder beeld van de weg en brengt haar bij de Godskennis en de beschouwing. Stilte is op al deze punten de creatieve vormgeefster, moeder en vroedvrouw van het verlangen. Ten derde, de stilte beschermt het verlangen. Zij behoedt het voor te vurige gretigheid en te kille bedenkzels. Zij verdedigt het tegen destructie en depressiviteit. Zij bestrijdt vrijblijvendheid en prekerigheid. Ten slotte, de stilte begeleidt het verlangen. Zij is steun en toeverlaat bij onrust. Zij vergezelt de rustige adem. Zij is de vriendin van ons verdriet en de minnares van ons helder inzicht. Zo zien wij wat de stilte met ons verlangen doet, wanneer het zich blootstelt aan haar bevrijdende, scheppende en behoedzame begeleiding.

Verlangen naar verbondenheid

Wat gebeurt er met het verlangen wanneer het zich waagt in de verbondenheid met mensen, met medeschepselen, met God? Een antwoord op deze vraag is niet zo eenvoudig. Op het eerste gezicht lijken verlangen en binding elkaar uit te sluiten. Het ongerijpte verlangen lijkt zich immers uit te strekken naar de ander, om die bij zich in te lijven. Alle verlangens lijken variaties op dit grondmotief. Ook de psychische verlangens neigen ernaar de ander binnen mijn sfeer te trekken. Maar de ander aan wie ik mij bind, is nu juist geen eetwaar, geen bezit. Hij is niet in te lijven. Hiermee staat het verlangen voor een niet gering dilemma: volgt het zijn eigen willigheid en zijn inhaligheid of waagt het de sprong buiten zichzelf en komt het tot echte overgave?

Martin Buber heeft dit dilemma scherp verwoord in zijn meesterwerk *Ik en jij* uit 1923. Hij maakt onderscheid tussen gevoelens en verbondenheid. Gevoelens zijn de kleuren die het verlangen aanneemt, wanneer het op zoek gaat naar eten, drinken, warmte, geborgenheid, liefde, aandacht, trouw. Gevoelens zijn het veelkleurige gewaad van ik-wil. Verbondenheid daarentegen gaat uit van de ander tegenover mij, die mij aanziet, die mij aanspreekt. Buber zegt: 'Het jij komt mij tegen uit genade, door zoeken wordt het niet gevonden.' Het verlangen kan zoeken wat het wil, het zal de ander nooit vinden. Want de ander ligt niet in het verlengde van mijn verlangen. De ander kiest mij. Betrekking ontstaat wanneer ik kies voor deze uitverkiezing door de ander. Buber zegt: 'Het jij komt mij tegen. Ik ga een betrekking met hem aan. Zo is betrekking: gekozen worden door de ander en daarvoor kiezen. Ik word aan het jij, ik wordend zeg ik jij!'

Wat gebeurt er met het verlangen, wanneer het zich waagt in de verbondenheid met het jij, de verbondenheid met de andere mensen, de medeschepselen en de

Schepper van hemel en aarde? Het ik-wil wordt buiten zichzelf getrokken, het wordt excentrisch en geeft zich gewonnen aan de ander. Daarom zegt Martin Buber: 'Ik word aan het jij', dat wil zeggen: 'Ik word zo diep geraakt, aangesproken, ontroerd, dat ik uit mijzelf wordt getrokken, en voor een ogenblik mezelf vergeet'. Zo uit mijzelf getrokken worden, bevrijdt mij van mijn zelfbetrokkenheid. Verbondenheid bevrijdt het verlangen uit de gevangenis waarin het zichzelf opsluit. Deze bevrijding is in het begin pijnlijk, want het verlangen is met al zijn vezels aan zichzelf vastgekleefd. Hoe pijnlijk echter ook, het verlangen wil ontzettend graag wat het vreest: zichzelf verliezen, van zichzelf loskomen.

Heeft het verlangen eenmaal dit spoor van zelfovergave gevonden, dan gaat een oneindige weg open. Emmanuel Levinas zegt: 'Verantwoordelijkheid voor de ander betekent dat ik niets voor mijzelf houd. Alles in mij is schuld en schenking. Mijn bestaan is bestaan voor jou.' Verbondenheid tot het uiterste is de uiteindelijke bevrijding van het verlangen als zelf-verlenging, een bevrijding waarin het zijn oneindige reikwijdte ontdekt.

Verlangen naar bezieling

Er lijkt niets zo dicht bij het verlangen te liggen als bezieling. We spreken niet voor niets van een 'zielsverlangen', een innig en vurig verlangen. Verlangen en bezieling lijken op elkaar als twee druppels water. Ze zijn beide levendig en beweeglijk. Ze zijn beide gevoelig en gedreven. Waarom zou het verlangen nog uitzien naar bezieling? Bezielt ons verlangen niet reeds al wat wij doen en laten? Toch voegt bezieling iets wezenlijks toe aan het verlangen. Bezieling maakt ons verlangen inniger en vuriger, sterker en bewogener. Zij zorgt ervoor dat het verlangen mee-ademt met het Grote Verlangen dat heel de schepping doortrekt.

Wanneer verwachtend uitzien ons verlangen bezielt, is het innig en vurig, sterk en bewogen. Het is innig, omdat het ten diepste aansluit bij onze geboorte. Het is het kind in ons, onze oorspronkelijke vrijheid. Het is vurig, want het reikhalst en zucht, als een drenkeling die hoopt op redding. Het is sterk, omdat de Geest ons biddend verlangen te hulp komt. Al weten we niet hoe en wat, het bidt in ons met onuitsprekelijke verzuchtingen. Het is bewogen, bewogen met heel de schepping, bezielt door grote compassie met al wat is.

Levenslang leren

Wanneer het verlangen de stilte binnengaat, zich bindt aan de ander en zich aansluit bij het Grote Verlangen, dan betekent dat levenslang leren. Het ambacht van het verlangen krijgt niemand zomaar op één dag onder de knie. Daarom kennen alle godsdiensten hun spirituele ambachtsscholen. In het christendom zijn dat de

kloostertradities. Daar leert men verlangen, in stilte werkend, in trouw verbonden en door mededogen bezielde.

Het evangelie van Matteüs eindigt met de oproep: ‘Maak leerlingen. Geen wetters, en zeker geen betweters. Maak zoekers, mensen die vragen, zich verwonderen. Maak verwonderaars, verbazers, mensen die niet weten, zich verlangend uitstrekken, hopen.’ Wanneer het verlangen deze leerschool binnengaat, dan zal het groeien en rijp worden. Het zal verstillen bij zoveel verbazingwekkends dat ons om niet gegeven is. Het kijkt zijn ogen uit. Geen enkele ervaring is het eindstation. Het schoolgaande verlangen raakt niet gefixeerd in dit of dat, in zus of zo. Het gaat verder, bezielde door het wonderlijke dat zich dagelijks voor onze ogen afspeelt, en waarvoor wij, hoe dan ook, medeverantwoordelijk zijn. Het gerijpte verlangen klampt zich niet vast aan opinies of aan de waan van de dag. Het reikt verder, altijd verder. Het laat zich verrassen, onbevangen als een schoolgaand kind. Het valt van de ene verbazing in de andere.

Professor Kees Waaijman is hoogleraar aan de Radboud Universiteit in Nijmegen en wetenschappelijk directeur van het Titus Brandsma Instituut. Voor meer informatie over de activiteiten van dit instituut: www.titusbrandsmainstituut.nl.

In het maartnummer van 2007 schreef ik een artikel over Levinas dat ik noemde: *De hemel op aarde*. Uit reacties heb ik opgemerkt dat niet iedereen heeft begrepen wat ik bedoelde te vertellen. Ik hoop in dit artikel een en ander te verduidelijken.

De hemel op aarde

Volgens de kerkelijke leer is de mens belast met de erfzonde: we zijn allemaal geboren als zondige mensen. De filosoof Levinas schetst echter een heel ander mensbeeld. Hij stelt dat de mens ten diepste geneigd is tot het goede. Dit goede, deze goedheid definieert hij als ‘gerichtheid op de ander’. Volgens Levinas is de mens dus in essentie een relationeel wezen. Hij staat van meet af aan in betrekking tot de ander. Ter wille van deze betrokkenheid is hij toegerust met een gevoeligheid voor die andere mens: dit is de ‘ethische raakbaarheid’. Zouden wij allemaal voldoende gericht zijn op de ander, dan hadden we dus een hemel op aarde!

Hemel of hel

In werkelijkheid is het leven een voortdurende strijd tussen het natuurlijk egoïsme en de gevoeligheid voor de ander. De geneigdheid tot het goede zal dus steeds waargemaakt moeten worden. Wordt die geneigdheid waargemaakt dan zal het goede de overhand krijgen, wordt die niet waargemaakt dan zal het kwaad zegevieren. Het is dus de mens zelf die verantwoordelijk is voor het goede én voor het kwade. Dit is de positie van de mens als kroon van de schepping en tegelijkertijd als ‘dienaar’ van de ander.

Aspecten van de relatie

We zijn begonnen met de mens te schetsen als relationeel wezen met als uitgangspunt zijn ‘gerichtheid op de ander’. Het ‘in relatie staan’ is de menselijke conditie. Dit ‘in relatie staan’ betekent in relatie staan tot *het andere* (primaire levensbehoeften: lucht, voedsel, drinken) waarvan ik afhankelijk ben.(1)

Hierdoor kan de mens getypeerd worden als een behoeftig wezen. Hij is een onafhankelijkheid die meteen afhankelijk is van zijn omgeving om in die behoefte te voorzien. Daarbij wordt de behoeftigheid niet als een tekort ervaren, maar als een voorwaarde om te genieten. Dit genieten is geluk ervaren als de meest oorspronkelijke zijnswijze. Zie Jan Keij, p. 104: *Genieten is ademen, eten en drinken, wegkruipen in een warm bed, mij koesteren in de zon, koelte zoeken in de schaduw van een boom.*

Maar natuurlijk is er ook de mogelijkheid van lijden als niet in die basisbehoeften voorzien wordt. Het 'in relatie staan' betekent ook in relatie staan tot *de ander* waarvan ik afhankelijk ben.⁽²⁾ Wellicht is het belangrijkste aspect van dit elementaire genieten het ervaren van menselijke warmte, het bevestigende menselijke contact. En het meest tragische als dit een mens onthouden wordt. In positieve zin is het de bevestiging van de ander die het genieten mogelijk maakt, in negatieve zin is het de ontkenning van de ander die lijden veroorzaakt. Zie Jan Keij op p. 324: *Ik ben ik dank zij de ander, de ander is ander dank zij mij. Pas in de oppositie word ik ik, en de ander ander.*

Het is het genieten dat nodig is voor het 'tot leven komen' van het ik. Het ik dat als bewust voelen ontstaat. Dit is het individuatieprincipe van Levinas en daarmee ontstaat er een ik en een wereld buiten mij; de subject-object splitsing. Ik citeer Jan Keij op p. 105: *Het is de wijze waarop ik mijn zelfstandigheid, mijn scheiding voltrek. 'Scheiding' is het begrip waarmee Levinas aangeeft dat ik een eigen werkelijkheid ben, op mijzelf, afgescheiden en verschillend van de anderen en de wereld.* En verder: *Ik individueer, ik word individu, ik ga leven, op de wijze van een geluk.*

Dit bevestigende contact is de basis van de haptonomie. Het contact waardoor de ander tot leven komt. Dit is de feitelijke werking van de bevestiging. De bevestiging die gekoppeld is aan het genieten. Zie Jan Keij, p. 121: *Genieten is zintuiglijke prikkels gewaarworden. Het is beleven van het zijn als zuivere kwaliteit.* En op pag. 122: *Genieten is beleven van een stromen, van een procesmatige materie. Beleven van het zijn in zijn werkwoordelijkheid. Of, zoals Levinas ook stelt: beleven van het zijn als tijd. Dit zijn, beleefd in het genieten, heet het elementale zijn, of kortweg het elementale, het element.*

Levinas noemt de ander die het bevestigende contact biedt: de discrete ander. Dit is de vorm van contact die de basis vormt van iedere begeleidende en/of therapeutische relatie. De andere vorm van bevestiging is de bevestiging als opdracht tot verantwoordelijkheid waardoor ethisch handelen mogelijk wordt. Deze bevestiging, een kritische benadering van de mens in zijn gedragingen, noemt Levinas een bevestiging door de indiscrete (kritische) ander.

Er zijn dus twee vormen van bevestiging. De elementaire vorm van bevestiging die gekoppeld is aan het genieten en die figuurlijk tot leven brengt. En de andere vorm van bevestiging die als opdracht ontvangen wordt in de zin van het dragen van verantwoordelijkheid. Deze laatste vorm is de opdracht die de ander wezenlijk tot 'volwassen' mens maakt. Daarmee ontvangt de mens van de ander wat hij niet uit zichzelf ontvangen kan: het geweten.

In schema:

Elementaire bevestiging = Bevestiging als zijnde geliefd	Bevestiging als mens
Ontvangen van de liefde	Ontvangen van de kritiek
Beschermende, behoedende, tedere omgang; naast elkaar	Confronterende omgang tegenover elkaar
Discrete ander	Indiscrete ander
Vestigt basiszekerheid	Is opdracht tot verantwoordelijkheid
Ik-wording	Persoonswording

Hoe een mens uiteindelijk beslist is zijn eigen keuze. Hij kan kiezen voor het goede en hij kan kiezen voor het kwade en daarmee is de beslissing aan de mens zelf of hij kiest voor een hemel op aarde of voor een hel op aarde – niet alleen voor de ander, maar ook voor zichzelf.

In de bevestiging zit een volgorde die ook voor het therapeutisch handelen van belang is. Eerst is er het herstel van het genieten. Dit is de discrete bevestiging van de ander als mens die er mag zijn, en die sec als mens gewaardeerd wordt. Daarop volgt de bevestiging van de ander *als volwassen mens* met de opdracht tot verantwoordelijkheid, wat beschouwd kan worden als het meest wezenlijke van de mens.

Ook in de praktijk van de haptonomie is deze volgorde van belang. Eerst is er de bestaansbevestiging als noodzakelijke voorwaarde voor de zijnsbevestiging. De zijnsbevestiging die het bestaan verheft tot zijn. De bestaansbevestiging vestigt de verbondenheid, als basis waarop het verschil, de verscheidenheid een plaats kan vinden. De bestaansbevestiging is de bevestiging die ik steeds opnieuw, dus dagelijks van de ander moet ontvangen en aan de ander moet geven waardoor het vertrouwen groeit dat er van mij en hem gehouden wordt, wat de basis biedt voor het verschil van mening dat geen afbreuk doet aan de verbondenheid. Het verschil van mening dat niet ontaardt in een ruzie, maar het uitgangspunt wordt om naar de ander te luisteren en onze mening ter discussie te stellen, omdat verschil van mening niets afdoet aan de liefde voor de ander.

Vandaar dat in een behandeling eerst de verstandhouding gevestigd moet worden alvorens het recht ontstaat kritiek te leveren. Dat is de zekerheid dat de mens er niet op uit is om te kwetsen. Want kwetsen mag niet.

Op de derde plaats (3) staat de mens niet slechts in relatie tot één ander maar in relatie tot alle anderen, waarmee de verantwoordelijkheid zich uitbreidt over alle

anderen, met als consequentie: de onhaalbare rechtvaardigheid (wat goed is voor de één is misschien slecht voor de ander). Het is een heel menselijke ervaring te moeten constateren dat aandacht geven aan één persoon ten koste van de aandacht voor anderen zal gaan. Hierin ligt ook de bron van jaloezie.

Tot slot (4) is de mens zelf een relatie: hij is met z'n tweeën. Dat is waardoor de mens wezenlijk verschilt van het dier. Dit fenomeen wordt beschreven als ik-splitsing, verantwoord voor de innerlijke stem die tot mij spreekt, het geweten. De stem die mij leidt door het leven en mij vertelt wat goed is en wat kwaad. Niet een geweten als het Über-ich, maar als het diepere geweten, het geweten als een voortdurende onrust een ander tekort te doen. Deze stem is van mijn diepste zelf. Mijn diepste zelf waar ik met mijn bewustzijn niet bij kan en waardoor ik voor de ander altijd een mysterie blijf. Onkenbaar en onzichtbaar voor de ander en voor mijzelf.

Dit komt overeen met mijn ervaring. De ervaring van het 'waarnemende ik' dat op het moment dat ik ernaar kijk verandert in mijn 'waargenomen ik', waardoor het 'waarnemende ik' zich constant aan mijn waarneming onttrekt. Dit 'waarnemende ik' dat zich aan mijn waarneming onttrekt is het metafysische ik, en het ik dat waargenomen wordt is mijn ontologische ik (ontologisch = kenbaar, empirisch).

Ethisch handelen is het waarmaken dat de mens ten diepste goedheid is. Dit betekent dat de ethiek verankerd is in de mens. Dit bevestigt dat de mens een gevoeligheid bezit voor de ander die zijn handelen mede bepaalt. Steeds opnieuw ligt de keuze bij de mens zelf.

Negatief geformuleerd houdt ethisch handelen in: Gij zult niet doden. Dit gebod betreft niet alleen het letterlijke doden, maar ook de meest voorkomende vorm van doden: het figuurlijke doden van de ander. We kunnen de ander doodzwijgen en monddood maken. We kunnen hem ontkennen en onverschillig zijn voor hoe hij zich voelt. We kunnen macht over hem uitoefenen, hem respectloos behandelen, hem negeren, belachelijk maken.

Natuurlijk mag ik kritiek uitoefenen op een ander, mits ik hem in zijn waarde laat. Dat wil zeggen, ik mag zijn handelen in een bepaalde situatie ter discussie stellen, maar niet de persoon als zodanig. Ik mag dus de ander indiscreet (kritisch) benaderen, maar altijd gegrond op de discretie.

Daarom is helderder om het ethisch principe positief te formuleren:(zie Jan Keij, p. 231) *Positief geformuleerd luidt het 'Gij zult niet doden': doe leven.* En op pagina 230: *Volgens het mensbeeld van Levinas is de zin van het leven, en dus de kwaliteit ervan, gelegen in zowel genieten als verantwoordelijk zijn.* En verder: *Levinas heeft in zijn werk gesproken over het 'strengte geluk' van de verantwoordelijkheid tegenover het gemakkelijke, voor de hand liggende geluk van genieten.*

Kortom: de ander laten lukken, of, zoals de haptonomie het uitdrukt: helpen kunnen.

Met dank aan Jan Keij en Paulien Pinksterboer voor hun discrete indiscretie bij het beoordelen van dit artikel.

Literatuur:

Jan Keij, *De ethiek onder de ethiek of: waarom de fundamentele haptonomische ethiek geen fundament is*, in: *Haptonomisch Contact* nr.1, maart 2007

Jan Keij, *De filosofie van Emmanuel Levinas - In haar samenhang verklaard voor iedereen*. Uitgeverij Klement, Kampen, 2006

Wim Laumans, *De hemel op aarde*, in: *Haptonomisch Contact* nr.1, maart 2007

**HET NIEUWE BOEK VAN FRANS VELDMAN
MET DE TITEL**

"LEVENSLUST en LEVENSKUNST"

VERSCHIJNT 8 JANUARI 2007.

Heeft u het boek op 20 oktober 2006 besteld ter gelegenheid van het Symposium HAPTONOMIE, dan krijgt u het boek automatisch toegezonden.

Op dit Symposium werd dit boek aangekondigd onder de titel "Affectiviteit en rede in Haptonomisch perspectief", echter in de loop van de vertaling werd de titel gewijzigd in "Levenslust en Levenskunst".

Dit om misverstanden te voorkomen.

De uitgever Van der Veer Media.

Van het Kenniscentrum

Margriet van Andel en Els Plooijs

kenniscentrum

haptonomie

Gedane arbeid en plannen

Bibliotheek:

- De bibliotheek wordt toegankelijker gemaakt met een nieuw computerprogramma.
- Videobanden worden op dvd gezet.
- Aanvulling van de bibliotheek met belangrijke boeken of tijdschriften gebeurt op ons initiatief. Tips zijn van harte welkom!

Opleidingen:

- Diverse opleidingen in de haptonomie en haptotherapie zijn en worden bezocht in verband met mogelijke samenwerking. Tot nu toe zijn de reacties heel positief.

Het belang van een vakblad:

- Het Kenniscentrum vindt het van groot belang dat er een vakblad is waarin over alle toepassingsgebieden van de haptonomie geschreven wordt door veel auteurs. Om deze reden ondersteunt zij het Haptonomisch Contact om de redactie uit te breiden.

Boeken:

- Vanuit het Kenniscentrum is een aanzet gegeven tot twee boeken in de reeks *De Haptonomische Bibliotheek*: over haptonomische zwangerschapsbegeleiding en over jongeren en haptonomie.

Onderzoek:

- De komende maanden zullen we op de website onderzoeken plaatsen die gedaan zijn over werken op haptonomische basis, over haptotherapie en over haptonomische zwangerschapsbegeleiding en die de toets van de wetenschappelijkheid kunnen doorstaan. Dat zullen er niet veel zijn, maar wat er op de site komt te staan, kan dan ook naar buiten.
- We staan open voor tips over alle onderzoeken over haptonomie, dus we ontvangen graag mails met verwijzingen naar onderzoek en waar we het kunnen opvragen.
- Er is veel onderzoek over het belang van aanraken, hieruit zullen we een kritische selectie plaatsen, om niet te verzanden in allerlei andere stromingen en theorieën.

Afscheid:

- Anja van Leerdam heeft een nieuwe baan gevonden en gaat ons helaas verlaten. In het volgende Haptonomisch Contact zullen we haar opvolgster aan u voorstellen.

Beslissingen in de zorg en de ethiek van Paul Ricoeur

Dr. M.G.M.J. Jansen

Inleiding

Beslissingen nemen in de zorg, met een moeilijke term aangeduid als normatieve professionaliteit, houdt in dat hulpverleners een verband kunnen leggen tussen de existentiële kwaliteit van hun eigen leven, de inhoud van het werk dat men doet en de maatschappelijke context waarin dit gebeurt. Die verbinding biedt de ruimte de normatieve oordelen en beslissingen die hulpverleners bij voortduring nemen, te beargumenteren en te verantwoorden.¹

In dit essay wordt een toelichting gegeven op de achtergrond en het ontstaan van het begrip. Vervolgens wordt verklaard waarom in de professionele zorgverlening de drie genoemde elementen: eigen existentie, werkinhoud en burgerschap, van essentieel belang zijn. Dit geldt voor de verpleegkunde maar het is ook van toepassing op veel andere beroepen in de gezondheidszorg en het welzijnswerk waar zorgzaamheid centraal dient te staan. Professionaliteit kan worden getypeerd en uitgedrukt in kernbegrippen als presentie en prestatie. De taak om die twee kwaliteiten te verenigen vraagt om normatieve professionaliteit. Normatieve professionaliteit gaat niet alleen om kennis en inzicht maar ook om een houding of instelling. Die komt niet aanwaaien. We kunnen het leren. Daarbij kan inzicht in de ethiek van Ricoeur behulpzaam zijn.

Professionaliseren

In de sociologie is aangetoond dat een beroep een centrale factor in het functioneren van de maatschappij is. Zo is de beheersbaarheid van de verzorgingsstaat ondenkbaar zonder de functie van allerlei beroepen. Beroepen hebben ook een ordenende functie; ze verdelen het maatschappelijk verkeer in arbeidsdomeinen waarmee mensen zich identificeren.

Sommige beroepen groeien uit tot professies. Op een of andere manier onderscheiden zij zich daarmee van de overige beroepen. Dit gebeurt onder andere doordat de maatschappij een bepaalde erkenning aan dat beroep geeft, vooral omdat de diensten die dat beroep verleent worden beschouwd als waardevol en specialistisch.

In de sociologie is bestudeerd welke kenmerken een professie heeft. Dat zijn de volgende:²

1. Er is een basis van systematische theorie, mede gebruikt voor domeinafbakening.
2. De autoriteit van de professional wordt erkend door cliënten, wier behoeften tevens door de professional worden bepaald.
3. Deze autoriteit wordt door de samenleving goedgekeurd en gesanctioneerd.
4. Een ethische code reguleert de relaties van professionals met cliënten en met collega's.
5. Er is sprake van een professionele cultuur, ondersteund door formele beroepsorganisaties.

Achter deze kenmerken gaan belangrijke eigenschappen van een professie schuil. Eigenschappen die in het maatschappelijk verkeer het duidelijkst waar te nemen zijn bij de gevestigde professies als geneeskunde en magistratuur. Het zijn achtereenvolgens: hoog niveau van kennis en vaardigheden die na lange en gespecialiseerde studie zijn te verkrijgen, maatschappelijk aanzien, strenge kwaliteitseisen, controle van de kwaliteit voornamelijk door de eigen groep, neiging om het belang van de beroepsgroep boven een maatschappelijke dienstbaarheid te stellen.

In veel professionele zorgberoepen, zoals bijvoorbeeld de verpleegkunde, is een duidelijk professionaliseringsproces waar te nemen. Vanwege enkele hierboven aangegeven kenmerken is niet iedereen daar onverdeeld gelukkig mee. Een eenzijdig op de klassieke kenmerken gerichte vorm van professionalisering kan makkelijk leiden tot vervreemding van de patiënt en van de maatschappij. Iets dat men juist wil vermijden in de verpleegkunde.

Normatieve professionaliteit

Sinds enkele jaren wordt met name aan de universiteit voor Humanistiek te Utrecht het begrip 'normatieve professionaliteit' bestudeerd. Bij normatieve professionaliteit gaat het om het inzicht dat werken met mensen geen louter technische aangelegenheid is. Het gaat immers vaak om meer dan het bieden van oplossingen of andere concrete diensten. In mensgerichte beroepen duiken al snel andere vragen dan zakelijke op. Vragen die zich minder rechtlijnig laten beantwoorden omdat ze betrekking hebben op existentiële verlegenheid en morele kwesties of emotioneel ingrijpende vertellingen en tragische gebeurtenissen. Uiteindelijk gaat het om mensen die greep proberen te krijgen op de verloren of bedreigde kwaliteit van hun leven.³

Wat is precies normatieve professionaliteit? Het houdt in dat hulpverleners verbanden leggen tussen hun eigen leven, de inhoud van hun werk en de maatschappij waarin zij leven. Die verbinding creëert de ruimte de normatieve oordelen en beslissingen die hulpverleners bij voortduring nemen, te beargumenteren en te verantwoorden.

ROÈL uw partner in verzekeringen

Haptotherapeuten Verzekeringspakket

Financieel Adviesbureau ROÈL biedt voor haptotherapeuten de mogelijkheid verzekeringen te treffen met aantrekkelijke voordelen in de vorm van:

- collectiviteitskorting -
- uitgebreide specifiek op beroep afgestemde dekking -
- persoonlijke advisering -

PRAKTIJKPAKKET

- Aansprakelijkheid beroep
- Rechtsbijstand beroep
- Extra kosten / bedrijfsschade
- Inventaris

PRIVÉ-PAKKET

- Woonhuis
- Inboedel
- Auto
- Aansprakelijkheid privé
- Rechtsbijstand privé
- Doorlopende reis

INKOMEN EN ZORPPAKKET

- Pensioen
- Arbeidsongeschiktheid
- Ziektekosten
- Ongevallen

Financieel Adviesbureau ROÈL

Antwoordnummer 358
3740 VB BAARN
telefoon 035 54 890 90
Fax 035 54 890 91

Laten we om te beginnen de termen verklaren die hier centraal staan.

Baart (1999) ⁴ wijst erop dat *normatief* letterlijk betekent: toonaangevend en voorschrijvend. Het verwijst dus naar wat juist en toelaatbaar wordt geacht. Dit kan tot misverstanden leiden. ‘Normatief’ wordt hier als tegenpool van ‘feitelijk’ gebruikt. Het betekent dan dat verworven en toegepaste kennis in belangrijke mate elementen bevat die steunen op overleg, visie, ideologie, voorkeur en op de verhalende context van de hulpvraag. Daar staat tegenover dat de beroepskracht in mensgerichte beroepen meestal is ingebed in regels van het vak, in organisatorisch beleid en in een politiek van de overheid. Vanwege een sterke productiegerichtheid, gebaseerd op een specifieke interpretatie van marktdenken dat in Nederland vooral in de hand is gewerkt door de bezuinigingen in de jaren '80 en '90, biedt deze inbedding weinig ruimte voor betrokkenheid. Indien je toch bewust in dat spanningsveld (van productiegericht en betrokken) wilt functioneren dan ben je normatief professioneel.

Normatief duidt volgens Baart ook op het feit dat het in de beroepsuitoefening niet zozeer gaat om afstandelijke objectiviteit en werken volgens aangeleerde methoden en technieken, maar om openheid voor een menselijke werkelijkheid die in de hulpverlening object van verandering is. Die menselijke werkelijkheid appelleert aan de werkelijkheidsbeleving van de hulpverlener zelf. In dat verband onderscheidt hij 6 kenmerken van normativiteit:

1. Een mensgerichte professional kan niet autonoom of op basis van vakkennis of instellingsbeleid bepalen om welke waarden het in de hulpverleningsrelatie gaat.
2. Normativiteit betekent: aansluiting vinden bij het raadselachtige - en niet slechts bij het begrijpelijke van het bestaan; het durven blijven stilstaan bij het verlorene en niet alleen bij het reparabele; openstaan voor essentiële levenservaringen van de hulpvrager, zowel positieve als negatieve.
3. Normatief duidt op het tegenovergestelde van onpersoonlijk. Hulpverlening is persoonlijk, is lotgenoot durven zijn, iemand die meeleeft, ontroerd raakt, toegang geeft tot zijn eigen persoonlijke verwerking van morele dilemma's en existentiële ervaringen en inzichten.
4. De hulpverleningsrelatie heeft het kenmerk van gesprek en overleg. Daarin worden afwegingen en conclusies gedeeld. Het draait om de vraag: wie ben jij?
5. Normativiteit duidt op het vermogen van de hulpverlener om een relatie te leggen tussen persoonlijke verlangens, regels van het beroep, eisen vanuit een instellingsbeleid en maatschappelijke verantwoordelijkheid. Het gaat hier niet louter om relaties maar ook om integratie van die vier elementen.

6. Normativiteit duidt op een gericht zijn op het ‘goede’ van de hulpvrager en is als zodanig het tegenovergestelde van onverschillig en algemeen. Het gaat hier om loyaliteit en solidariteit. In die zin ligt dit kenmerk het dichtst bij de klassieke interpretatie van normativiteit.

Op deze manier maakt het begrip duidelijk dat normativiteit nooit gelijk is aan vrijblijvende deskundige afstandelijkheid, maar geeft het betekenis aan betrokkenheid.

Professionaliteit is volgens Baart te verklaren aan de hand van 4 kenmerken, die enigszins afwijken van de klassieke sociologische kenmerken:

1. Professionaliteit duidt op betaald werk.
2. Het verwijst naar hardheid, onaangedaanheid en besluitvaardigheid, op het ‘doen wat je moet doen’. In noodsituaties dien je het hoofd koel te houden.
3. Professionaliteit verwijst naar bekwaamheid en de hoge kwaliteit van het geleverde werk. Als zodanig staat het tegenover amateurisme. Strikt genomen staan bekwaamheid en kwaliteit van werken los van opleidingsniveau en werkervaring, hoewel het voor de hand ligt deze factoren er wel bij te betrekken.
4. De oerbetekenis van professie verwijst naar ‘professio’ (Latijn) dat ‘openlijke verklaring’ betekent. Men laat zich als professional dus in een specifieke hoedanigheid kennen. Men kiest ervoor voor het oog van de wereld iets te zijn en men wil daar ook op aan te spreken zijn. Men staat voor iets!

Bovenstaande verklaring van de termen verwijst naar reflectief vermogen. De normatieve professional is een bewust denkend individu en is nooit een ‘onbezielde transportband van welk normatief stelsel dan ook’. Daarom zijn er ook enkele verduidelijkende kenmerken van die reflectieve dimensie te geven:

1. De professional kan afstand nemen van protocollaire manier van denken en handelen en durft vrij en flexibel te kiezen en te handelen.
2. Theorieën worden niet zomaar toegepast; men staat open voor de unieke situatie en weet van daaruit te kiezen uit verschillende theoretische rasters.
3. Men heeft dus oog voor de situatie en context en men durft zich rekenschap te geven van het bijzondere en men durft een verbinding te maken tussen het bijzondere en het algemeen geldende, tussen de eisen van de situatie en de voorschriften vanuit een theorie.
4. Reflectie duidt op het vermogen en de wil om onder het oppervlak te kijken om zodoende de voorgestelde gang van zaken met gepast wantrouwen te benaderen. Het is het tegenovergestelde van gemakzucht en meegaandheid.
5. Tijd weten te maken en gehaaste productie vermijden.

6. Reflectief vermogen duidt op het vermogen iets tot je te laten doordringen. Men wordt of maakt zich zodoende bewust van het eigen handelen in een situatie. Het verwijst ook naar bewustzijn van gevoelens, ideeën en leerprocessen. Het is dus het vermogen tot zelfanalyse.

Bovenstaande uitleg van normatieve (reflectieve) professionaliteit wijst op de inzet van noodzakelijke deugden als zorgzaamheid, aandachtigheid en verantwoordelijkheid maar ook welwillendheid en trouw, evenwichtigheid en onderscheidingsvermogen (gevoel voor maat). We moeten nog wel een kanttekening maken bij het begrip reflectie. Reflectie, als kernelement van normatieve professionaliteit, wijst op rationaliteit en het vermogen gedachten in heldere taal uit te drukken. Hoe moet je dat zien in situaties waar juist alle taal onmogelijk is en overbodig lijkt; in situaties waar geen woorden voor zijn omdat er niets te begrijpen is? Ook dat is namelijk een essentieel facet van zorgverlening. De vraag naar goede reflectie is, zoals Baart het terecht zegt, vooral op een metaniveau te situeren. ‘Kun je helder zijn over dat stamelen en zwijgen?’

Professionaliteit in bovenvermelde normatieve zin ‘ontstaat’ niet zomaar. Er is om te beginnen een bepaalde morele dispositie (deugdzaamheid) voor nodig. Daarnaast zijn er ook noodzakelijke voorwaarden in de omgeving aan te wijzen. Simpel gezegd: je moet ruimte en tijd hebben om het te doen, je moet het willen en kunnen en je moet de kans krijgen. Aldus zijn er vijf voorwaarden te noemen:

1. Gelegenheid; dat verwijst naar tijd en ruimte, maar ook op een zekere vrijheid van handelen, die je krijgt en neemt.
2. Vermogen; dat verwijst naar een deugdzaamheid die voorwaarde is om aandachtig en respectvol met de leefwereld van je patiënt om te gaan, in het licht van het goede of gezonde dat hij/zij voorstaat.
3. Middelen; dit duidt vooral op een bepaald taalvermogen. Taal is uiteindelijk het medium waarin normatieve reflectieve professionaliteit tot haar recht komt.
4. Organisatie; de omgeving waarin men werkt bepaalt in hoge mate de ruimte voor het professioneel functioneren.
5. Responsiviteit; duidt op het vermogen bij de patiënt (het patiëntstelsel) om na te gaan wat de effecten van professioneel handelen zijn, zonder dat je het antwoord dwingt in de dwangbuis van vereiste technieken, toepassingsregels of de voor de hand liggende methoden. De mens gaat boven de regel.

Presentie en Prestatie

Elke professionele zorgrelatie wordt, zo blijkt uit allerlei literatuur, gekenmerkt door een bepaalde spanningsboog. Die spanningsboog laat zich op verschillende manieren uitdrukken. Graste noemt het vriendschapsmodel versus ingenieursmodel.⁵ Baart noemt het presentiebenadering tegenover interventiebenadering.⁶ Philipsen noemt het project versus bejegening⁷. Mijn voorkeur gaat uit naar de termen presentie en prestatie.⁸ Al deze termen wijzen min of meer naar hetzelfde: het spanningsveld tussen de toepassing van methoden en technieken en de existentiële kwaliteit van het aanwezig zijn, van het zorgzaam en betrokken aanwezig zijn. Toch moeten we ervoor waken dit als een tegenstelling te zien. Het wordt pas een tegenstelling als de hulpverlener meent een expert te zijn die beschikt over de theoretische kennis om in termen van therapie of behandelplan te bepalen wat gedaan moet worden en dus meent te weten wat het probleem is. Het gaat hier om een spanningsveld omdat het twee noodzakelijke componenten van professionele zorg en hulpverlening betreft. Presentie en prestatie brengen als begrippenpaar tot uitdrukking waar het in de professionele zorg om gaat. Het handelend optreden in een professionele context is naar mate situaties levensbedreigender of kritisch zijn, gereguleerd en gesystematiseerd. Dat betekent dat de vrije handelingsruimte regelmatig ingebed is in bepaalde wetenschappelijk verantwoorde handelingsstrategieën.

Volgens het etymologische woordenboek betekent prestatie ‘verrichting’ en vindt het woord haar oorsprong in het Latijnse woord *praestare*, dat twee betekenissen heeft, namelijk overtreffen & uitmunten, en voor iemand of iets instaan.* Een prestatie is dus niet alleen een activiteit, een verrichting die vanwege haar excellente uitvoering de voorkeur verdient maar tegelijkertijd een verrichting waar je van op aan kunt. Een essentiële voorwaarde voor communicatie en intermenselijk contact, vertrouwen en trouw vertonen zich daarin. Dat zijn bij uitstek de kenmerken van professioneel handelen. Het gaat immers om vertrouwenwekkend doeltreffend handelen gecombineerd met ‘er zijn voor’.

Doeltreffendheid is echter niet hetzelfde als probleemoplossend. Talloos zijn de voorbeelden van professionals die in de moderne gezondheidszorg een drang tonen om handelend op te treden, soms tegen beter weten in. De erkenning dat er op een gegeven moment niets meer rest dan acceptatie van het gebrek of van het lijden en de dood botst met de natuurwetenschappelijke nieuwsgierigheid naar nieuwe oplossingsmogelijkheden en uitdagingen, welke verhult dat men geen halt kan of durft te houden. Het behoort tot de moeilijkste vaardigheden van de hulpverlener om op tijd in te zien dat handelen tot niets leidt, geen kwaliteit aan de zorg toevoegt en dat slechts nabijheid – vaak zwijgend – past.

* Van Dale Etymologisch woordenboek (1991), Van Dale Lexicografie, Utrecht/Antwerpen.

Ricoeur

Wat kan de ‘kleine ethiek’ van Ricoeur bijdragen aan inzicht in de manier waarop we in de moderne gezondheidszorg in het spanningsveld tussen persoonlijke bejegening en rationalisering van de zorg professioneel dienen op te treden? Ethiek gaat volgens de Franse filosoof Ricoeur (1913-2005) om goed leven, met en voor anderen, in rechtvaardige instituties. Deze omschrijving vormt de rode draad in zijn ‘kleine ethiek’. Hij geeft daarbij een geheel eigen betekenis aan de termen moraal en ethiek. Gangbaar is om ethiek te beschouwen als de wijsgerige reflectie op moraal, waarbij moraal kan worden verstaan als het geheel aan opvattingen over juist/onjuist gedrag of intentie die binnen een gemeenschap bestaan. Bij Ricoeur heeft moraal betrekking op de universele plicht om het juiste te doen op grond van algemeen herkenbare rationele overwegingen, en ethiek op de plicht om goed te leven op grond van bepaalde waarden. Ethiek stelt hij boven de moraal. Dus een idee van ‘goed leven’ dient in eerste instantie bepalend te zijn voor het gedrag, in plaats van rationeel verklaarbare en universeel verplichtende normen. Zonder het eerste is een morele norm stuurloos. Hoe deze twee aspecten zich tot elkaar verhouden en hoe je daar in het dagelijks leven mee omgaat, werkt hij uit in wat hij enigszins relativerend zijn ‘kleine ethiek’ noemt.

Ricoeurs visie op ethiek vloeit voort uit zijn subjectbegrip. De kern van dat begrip is dat het subject niet slechts een creatie is van de taal of van taalstructuren maar een persoon.⁹ Het subject is meer dan de grammaticale vorm ‘ik’, ‘jij’, ‘hij’. Er kan niet naar verwezen worden zoals we naar een ding verwijzen. Het subject is een handelend persoon, handelend vanuit bepaalde motieven en intenties. Het subject opgevat als handelend persoon is een subject dat zijn/haar eigen handeling ontwerpt, d.w.z. intervenueert in het verloop van de wereld, effectieve veranderingen bewerkt. Een dergelijk subject is het antwoord op de vraag ‘wie?’, dit in tegenstelling tot de dingmatige benadering van de analytische filosofie. Ricoeur werkt deze vraag ‘wie?’ uit als de vraag naar het sprekende, zich uitsprekende, metaforische, narratieve, interpreterende subject.

Een mens kan worden beschouwd als een persoon in een levensverhaal. Juist de notie verhaal maakt duidelijk hoe veranderlijkheid door tijd en stabiliteit door verworven eigenschappen en gewoonten in een persoon bij elkaar komen en zijn identiteit bepalen. Identiteit is in essentie ook een morele identiteit, want identiteit is niet alleen het antwoord op de vraag ‘wie ben ik?’ maar zal ook het antwoord moeten zijn op de vraag ‘waar sta ik voor?’ Ethische identiteit manifesteert zich op een niveau dat uitstijgt boven de narratieve identiteit die altijd verwickeld is in sociale intriges en particuliere verplichtingen.¹⁰ Hieruit volgt dat het niet louter situationeel en relatief kan zijn, want dan ontstijgt je die alledaagse concreetheid niet. Om dat te

verduidelijken gebruikt Ricoeur de begrippen ethiek en moraal naast elkaar. Ethiek betreft de historische verankering in een concrete gemeenschap, is gericht op een duidelijk en praktisch doel. De moraal overstijgt dat. Moraal heeft te maken met universele verplichting. Het gevaar is dat beide los van elkaar komen te staan. In de formule ‘gericht op het goede, met en voor anderen in rechtvaardige instituties’ drukt Ricoeur de noodzakelijke verwevenheid van ethiek en moraal uit. Ethiek moet worden gezuiverd van de waarderelativiteit en toevalligheid van het moment, hetgeen gebeurt door de zeef van de norm, maar wanneer het beroep op de universele normen niet helpt en tot een impasse leidt dan zal een concrete interpretatie van het goede leven, toepasselijk binnen de gegeven context, uitsluitel moeten brengen. Het interessante van Ricoeurs formule is dus niet alleen de spanningsboog tussen het situationele en universele maar ook de samenhang tussen beide.

Zijn formule lijkt naadloos aan te sluiten bij de hierboven beschreven meervoudige normativiteit van de zorgrelatie. Uit de hiervoor beschreven normativiteit van professionele zorgverlening blijkt dat een professional complexe keuzen moet maken die zich slechts ten dele laten leiden door regels of voorschriften. De normativiteit van professionele zorg is zowel situationeel bepaald als gebaseerd op universele regels die gelden voor een goede praktijk. De toets van de moraal heeft volgens Ricoeur plaats in de vorm van discours, van debat, van een open en kritisch gesprek in een gemeenschap. Daarin wordt het verplichtende duidelijk, want er bestaat geen ahistorisch tribunaal maar slechts dit hachelijke en kwetsbare feit van de rede¹¹. Dit betekent dat de normativiteit van de zorgsituatie wordt blootgelegd door en in professioneel gedrag en interventies. Die interventies moeten we op hun morele waarde toetsen binnen de bredere gemeenschap van professionals, om daar het begin van een maatschappelijke toetsing te realiseren.

Conclusie

Wat kun je nu met het bovenstaande betoog doen? Hoe reken je een professional af op de eisen van normatieve professionaliteit? Een goede zorgverlener of hulpverlener is normatief in de betekenis die hiervoor uiteen is gezet. Dat betekent dat zij/hij een deskundige zorgverlener is, die op basis van de nieuwste inzichten adequaat zorg verleent, die daarbij al haar/zijn inspanningen afstemt op wat zijn patiënt(systeem) beschouwt als goed en gezond, die daarbij in staat is als een herkenbaar en betrokken persoon te handelen (en niet als een functionaris), die zich bewust is van de mogelijkheden en beperkingen van de situatie waarin zij/hij werkt, die als zorgverlener bewust en kritisch in de samenleving staat.

Is dit niet te veel gevraagd? Stellen we niet te hoge morele eisen aan een professional? Mag je niet gewoon iemand zijn die graag voor mensen zorgt of mensen behandelt en verder niets aan zijn hoofd wil hebben? Neen, we stellen mijns inziens de juiste eisen en die zijn hoog. Dit zijn de eisen die je aan professionals van het hoogste deskundigheidsniveau mag stellen. Vind je ze te hoog dan hoor je niet op dit niveau te functioneren.

In zekere zin is het makkelijker het concept te verduidelijken door aan te geven wat het niet is dan door wat het wel is. Een normatieve professional is geen perfecte machine waaruit op het juiste moment de juiste vaardigheid en techniek verschijnt. Hij is een herkenbaar persoon, met emoties, die evenwel toch in staat is de juiste afstand te bewaren en aldus nooit het verdriet of de verwarring, ook zelfs geluk en vreugde van de cliënt/patiënt 'afpakt'. Hij is een eigenwijs (in de goede zin van het woord) zelfstandig denker die theorieën niet blindelings volgt maar weet te gebruiken, die bekend is met protocollen en standaarden maar daar op het juiste moment van weet af te wijken. Hij is iemand die voor zijn patiënten opkomt en bereid en in staat is daarvoor conflicten met institutionele belangen aan te gaan. Hij is iemand die met twee benen in de wereld staat, geïnteresseerd is in wat er gebeurt in zijn directe omgeving, die gevoel heeft voor politiek en cultuur en zich daarvan actief op de hoogte stelt. Kortom, een bewust burger van een samenleving. Diezelfde nieuwsgierigheid draagt ertoe bij dat hij zich van zijn vakgebied op de hoogte houdt en betrokken is bij beroepsontwikkelingen. Een normatieve professional is niet per se een edel mens, maar wel iemand die kritisch eigen gedrag en eigen waardeoordelen onder ogen kan zien en openstaat voor feedback van anderen daarop. Misschien is wel het essentiële maar wellicht het meest onduidelijke kenmerk dat een normatieve professional in staat is de kunst van het 'er zijn' te combineren met de kunde van praktisch en effectief handelen.

Michel Jansen werkt sinds 2000 bij het Centrum Verpleegkundige Studies van de Faculteit Gezondheidszorg van de Hogeschool van Utrecht. Tevens is hij lid van de vakgroep Verpleegkundige en Paramedische zorg voor mensen met chronische aandoeningen. Daar doet hij onderzoek naar de inhoud en de betekenis van het fenomeen beroepshouding. Op dit moment ontwikkelt hij een methode voor morele reflectie van mantelzorgers. In 2005 promoveerde hij bij prof. dr. Henk Manschot van de Universiteit voor Humanistiek te Utrecht en dr. Harry van der Bruggen van de Universiteit Maastricht op een proefschrift over verpleegeethiek, getiteld *Presentie & Prestatie. Sleutelbegrippen in een verpleegeethiek*.

- 1 Bauduin, D. en D. Kal (2000), *Vermaatschappelijking van de zorg*, in: *Waardenvol werk, Ethiek in de geestelijke gezondheidszorg*. J. Graste & D. Bauduin (red), Assen: Van Gorcum, p. 269.
- 2 Arend, J.C. van der (1992), *Beroepscodes, Morele kanttekeningen bij een professionaliseringsaspect van de verpleging*, Nijkerk, Intro, p. 27.
- 3 Themanummer Normatieve Professionaliteit, in: *Praktische Humanistiek* nr. 3, 8^e jaargang, april 1999.
- 4 Baart, A. (1999), *Normatief-reflectieve professionaliteit*, in themanummer *Praktische Humanistiek*, nr 3.
- 5 Graste, J. (2000), *Een perspectief op zorgethiek*, in: *Waardenvol werk, Ethiek in de geestelijke gezondheidszorg*. J. Graste en D. Bauduin (red.), Assen: Van Gorcum, p. 25.
- 6 Baart, A. (1997), in: *Denken over Zorg*, M. Verkerk (red), Utrecht: De Tijdstroom.
- 7 Philipsen, H. (1998) *Gezondheidszorg als project en bejegening. Waarden ten aanzien van ziekte, gezondheid en samenleving*. Maastricht: Rijksuniversiteit Limburg
- 8 Jansen, M.G.M.J. (2005) *Presentie en Prestatie, Sleutelbegrippen in een verpleegethiek*. Utrecht: Universiteit voor Humanistiek.
- 9 Vorstenbosch, J. (2005) *Zorg. Een filosofische analyse*. Amsterdam: Nieuwezijds, p. 98. ‘ “Persoon” staat voor de speciale manier waarop mensen hun bestaan leiden en hun identiteit beleven, namelijk als een zich in de tijd ontwikkelend ‘verhaal’ waarvan zij zelf voor een belangrijk deel de auteur en vormgever zijn en dat van binnen uit betekenis krijgt.’
- 10 Boer, Th. de (1999) *Soi même comme un autre van Paul Ricoeur. De beproevingen van het zelf*. In: *Ex Libris van de filosofie in de 20^e eeuw*. Deel 2. K. Boey, A. Cools, J. Leilich, E. Oger (eds.), Amersfoort: Acco.
- 11 Boer, Th. de (1999) *De beproevingen van het zelf*. In: *Ex Libris van de filosofie in de 20^e eeuw*. Deel 2. K. Boey, A. Cools, J. Leilich, E. Oger (eds.), Amersfoort: Acco.

Haptonomie, een samenhangende theorie

Els Plooi

Een goede theorie is de basis van het uitvoerende werk. Of dat nu werken op haptonomische basis in de zorg of het onderwijs is, haptotherapie of haptonomische pre-, peri- en postnatale begeleiding.

Als we onze theorie laten verwateren en vermengen met delen van andere theorieën, bestaat over enige tijd de haptonomie niet meer. Dan is de haptonomie deel gaan uitmaken van allerlei trajecten voor persoonlijke ontwikkeling en gereduceerd tot een van de technieken binnen een eclectische benadering in therapie of coachingstrajecten voor managers. Samenwerken is heel belangrijk, maar het moet dan steeds duidelijk zijn wat het aandeel van de haptonomie is. Veel van wat er op de markt van welzijn en geluk bestaat, lijkt op haptonomie. Dat kan ook niet anders: het gaat over mensen, gevoel, geluk, zingeving. Ook anderen hebben daar zinnige dingen over te melden en wij hebben niet het monopolie op gevoel. Wij hebben wel een duidelijke, unieke theorie, die geïnspireerd is door velen, maar daarna heel specifiek uitgewerkt door Frans Veldman.

Het vergt discipline om binnen de eigen theorie en het eigen vakgebied te blijven. Discipline om het werk van onze grondlegger te blijven lezen en bestuderen. Discipline om zelf aan theorieontwikkeling te blijven doen, vanuit de theorie, de praktijk en onderzoek. Onderzoek zie ik dan als het formuleren van hypothesen vanuit een theoretische gedachtegang, en deze hypothesen in de praktijk toetsen op hun houdbaarheid. Zo beïnvloeden theorie, praktijk en onderzoek elkaar tot een samenhangend geheel. En doen we met elkaar aan voortschrijdende theorievorming. Ook het schrijven over ons werk in Haptonomisch Contact helpt daarbij. Je deelt je kennis en ervaring en groeit aan elkaars ervaring en aan de dialoog. Zo groeit, als in een haptonomisch drieluik, de haptonomie. Een samenhangend geheel.

Vanuit deze visie doe ik mijn werk voor het Kenniscentrum Haptonomie. Liever klein en helder dan groot en vervloeiend.

Drie nieuwe redactieleden stellen zich voor

De oproep in het decembernummer van HC heeft veel teweeg gebracht: maar liefst vier enthousiaste mensen hebben zich aangemeld. Drie ervan nemen plaats in de redactie. De vierde heeft haar diensten aangeboden ten behoeve van ledenwerving. Hieronder een korte voorstelronde:

Mariette Bogaers (1954)

Na mijn HBO studie Personeelwerk heb ik mij toegelegd op het begeleiden en trainen van individuen en groepen. Ik heb communicatieve vaardigheden gedoceerd aan de Hogeschool van Utrecht en was mentor van studenten. Geruime tijd werkte ik als geestelijk verzorgster voor vrouwen in detentie.

Mijn loopbaan is zeer veelzijdig. De rode draad is het begrip ‘ontmoeting’. Hierover publiceerde ik diverse artikelen o.a. ‘Ontmoeting als basis voor denkwerk’ in Nijenrode Business Magazine (1998).

De opleiding haptotherapie heb ik gevolgd aan de academie te Doorn. Sinds juni 2006 werk ik in mijn eigen praktijk voor haptotherapie.

Met het werk als redactielid voor HC hoop ik mijn schrijversvaardigheden verder te ontwikkelen.

Cecile den Herder (1964)

Het gevoel dat ik soms krijg bij het lezen van een goed boek waarbij de verschillende verhaallijnen op tweederde van het verhaal opeens bij elkaar komen: alles valt op z'n plek, de lezer slaakt een diepe zucht, hij kan verdergaan. Plaatsnemen in de redactie van Haptonomisch Contact is voor mij zo'n moment. Een paar van mijn verhaallijntjes wil ik hier met u delen.

Op mijn achttiende ging ik Nederlands studeren in Amsterdam. Mijn specialisatie werd Nederlands als tweede taal en zo kwam ik te werken bij de Universiteit. Ik zette projecten Nederlands op de werkvloer op in bedrijven, schreef onderzoeksverslagen en lesmateriaal en gaf lessen Nederlands en interculturele communicatie.

Na zes jaar onderzoek en onderwijs maakte ik een grote ommezwaai. Met mijn toenmalige vriend emigreerde ik naar Zuid-Frankrijk, waar we buitensportcursussen organiseerden. Hier ontdekte ik tot mijn plezier dat ik mensen niet alleen iets kon leren via hun hoofd, zoals eerder bij de taallessen, maar ook via hun lijf.

Het einde van mijn relatie betekende voor mij de volgende switch. Terug in Nederland deed ik de deeltijdopleiding voor fysiotherapie die ik afrondde met de scriptie *Hoofd, hart en handen*, een onderzoek naar sociale competenties van aankomende fysiotherapeuten.

Inmiddels heb ik mijn eigen praktijk voor fysiotherapie in Baarn. Ik probeer er te werken volgens de principes die ik zelf onderzocht: alleen als hoofd, hart en handen

samenwerken, voel ik me echt goed. Het volgen van de opleiding haptonomie in Doorn helpt me daarbij. Ik ben blij dat ik deze weg ben gegaan en verheug me erop mijn liefde voor het vak en mijn ervaring met schrijven en organiseren in te zetten voor dit landelijke vakblad.

Daniëlle van den Berg (1969)

Tijdens mijn studie Taalwetenschap aan de Universiteit Utrecht heb ik mij gespecialiseerd in onderwijskunde en Nederlands als tweede taal. Helaas kon ik daarin geen betaalde baan vinden, en ik stapte over naar de uitgeverij – een andere passie van mij: boeken maken, teksten bewerken en schrijven. Auteurs begeleiden werd mijn kracht en grootste plezier.

Sinds ik in 2004 in aanraking kwam met haptonomie, liet mij dit niet meer los en ben ik de opleiding bij Synergos gaan volgen. Het werd echter steeds moeilijker om mijn fulltime fondsredacteurschap te combineren met de opleiding. Na tien jaar uitgeverij heb ik besloten om mij volledig te concentreren op de haptonomie. Maar mijn taalkundig bloed kruipt waar het niet gaan kan, en zo kom ik hier terecht: Haptonomisch Contact is de plek waar mijn beide werkvelden op een prettige en uitdagende manier samenkomen.

Haptonomisch Contact

Prof. van Vollenhovenlaan 7, 3741 DH Baarn • www.haptonomischcontact.nl